

dr Tomasz Piekot
Instytut Filologii Polskiej
Uniwersytet Wrocławskiego

AUTOREFERAT

1. Imię i nazwisko

Tomasz Piekot

2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe

- **Doktor nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa**

dyplom nadany uchwałą Rady Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego z 8 lipca 2003 roku na podstawie rozprawy pt. *Dyskurs wiadomości prasowych a przemiany komunikacji publicznej po roku 1989* (promotor: prof. dr hab. Jan Miodek, recenzenci: prof. dr hab. Irena Kamińska-Szmaj, prof. dr hab. Stanisław Bąba).

- **Magister filologii polskiej**

dyplom Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Wrocławskiego z 23 czerwca 1999 roku na podstawie pracy magisterskiej pt. *Socjolekt – zagadnienia teoretyczno-metodologiczne i ich praktyczna realizacja na przykładzie socjolektu kulturystów* (promotor: prof. dr hab. Jan Miodek, recenzent: dr hab. Bogdan Siciński).

3. Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych

- Zatrudnienie podstawowe:

Od roku 2003 do dziś – adiunkt w Instytucie Filologii Polskiej Uniwersytetu Wrocławskiego.

- Zatrudnienie dodatkowe:

2003-2009 – wykładowca i starszy wykładowca w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej im. Angelusa Silesiusa w Wałbrzychu.

4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.):

a) tytuł osiągnięcia naukowego:

Cykl publikacji powiązanych tematycznie pt. „Mediacyjna analiza dyskursu”¹.

---

¹ Na cykl składa się 14 krótszych publikacji (rozdziałów, artykułów) oraz monografia. Monografię należy traktować jako podsumowanie cyklu, ponieważ powstawała ona w ramach grantu NCN i mogła uwzględnić wyłącznie badania z okresu finansowania (to jest publikacje nr 12 i 13).

b) lista prac wchodzących w skład cyklu (autor/autorzy, tytuł/tytuły publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa),

1. Piekot T., 2007, Językowa i wizualna reprezentacja stereotypu (rekonesans badawczy), [w:] G. Szpila [red.], Język polski XXI wieku: analizy, oceny, perspektywy, [Język a Komunikacja 17], Kraków: Krakowskie Towarzystwo, 61-70.
2. Piekot T., 2007, Perswazyjność przekazów werbalno-wizualnych, [w:] G. Habrajska, A. Obrębska [red.], Mechanizmy perswazji i manipulacji, Łódź: Drukarnia Cyfrowa i Wydawnictwo, 439-449.
3. Piekot T., 2008, "Jak narodziło się becikowe" - czyli o pewnym typie cyfrowej przemocy, [w:] A. Dytman-Stasieńko, J. Stasieńko [red.], WWW - w sieci metafor: strona internetowa jako przedmiot badań naukowych, [Język @ Multimedia 2], Wrocław: Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, 159-169.
4. Żurek A., T. Piekot, 2008, Analiza zawartości jako metoda badania podręczników do nauki języka polskiego jako obcego, [w:] M. Witkowska-Gutkowska, B. Grochola [red.], Teksty i podteksty w nauczaniu języka polskiego jako obcego, [Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców 16], Łódź: Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, s. 127-134.
5. Piekot T., A. Żurek, 2008, Ideologie w podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego, [w:] I. Kamińska-Szmaj, T. Piekot, M. Poprawa [red.], Ideologie w słowach i obrazach, [Oblicza Komunikacji], Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 206-218.
6. Piekot T., A. Żurek, 2010, Nauczanie języka obcego w perspektywie międzykulturowej – model sytuacji komunikacyjnej, [w:] G. Sawicka [red.], Sytuacja komunikacyjna i jej parametry, [Sytuacje - Komunikacja - Konteksty 1], Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 155-166.
7. Piekot T., G. Zarzeczny, 2010, Między zdrowym rozsądkiem a polityczną poprawnością – polskie podręczniki do nauczania języka polskiego jako obcego oczami cudzoziemców, [w:] G. Zarzycka, G. Rudziński [red.], Teksty i podteksty w nauczaniu języka polskiego jako obcego – 2, [Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców 17], Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 517-528.
8. Zarzeczny G., T. Piekot, 2010, Inny punkt widzenia - treści kulturowe w podręcznikach oczami cudzoziemców, [w:] P. Garncarek, P. Kajak, A. Zieniewicz [red.], Kanon kultury w nauczaniu języka polskiego jako obcego, [Biblioteka Polonicum 3], Warszawa: Centrum Języka Polskiego i Kultury Polskiej dla Cudzoziemców Polonicum Uniwersytetu Warszawskiego, 199-206.
9. Piekot T., M. Poprawa, 2010, Profile ideologiczne IV RP – propozycja metodologii, [w:] M. Czerwiński, P. Nowak, R. Przybylska [red.], Język IV Rzeczypospolitej, [Czerwona Seria], Lublin: Wydawnictwo UMCS.
10. Piekot T., M. Poprawa, 2011, Nowy język władzy – sprawozdanie z badań tekstów o Funduszach Europejskich, [w:] A. Filipczak-Białkowska [red.], Dyskursy komunikacji medialnej, [Poznawać, Tworzyć, Komunikować], Łódź: Wydawnictwo Primum Verbum, 101-115.
11. Piekot T., 2012, Pictorial representation of idioms in Internet humour [w:] Estonia and Poland: creativity and tradition in cultural communication. Vol.1, Jokes and humour / ed. Liisi Laineste, Dorota Brzozowska, Władysław Chłopicki. - Tartu: ELM Scholary Press. - S. 149-165; przedruk w języku estońskim: Idioomide pildiline kujutamine internetihumorism Mäetagused. Hüperajakiri, 2012.
12. Piekot T., 2014, Analiza dyskursu jako mediacja – przypadek sporu o Murzynka Bambo [w:] M. Czyżewski, K. Franczak, M. Nowicka, J. Stachowiak [red.], Dyskurs elit symbolicznych,

Wydawnictwo Akademickie Sedno, Warszawa, s. 315-344. Publikacja finansowana z grantu NCN i przedrukowana w monografii podsumowującej grant (zob. pozycja 15).

13. Piekot T., 2014, Czy kulturę można poprawiać? Analiza sporu o 'ustępowanie miejsca' [w:] J. Bloch, D. Lewandowska-Jaros, R. Pawelec [red.], *Grzeczność nie jest nauką łatwą ani małą. Język, działanie, kultura*, Wydawnictwo Wydziału Dziennikarstwa i Nauk Politycznych UW, 255-267. Publikacja finansowana z grantu NCN i przedrukowana w monografii podsumowującej grant (zob. pozycja 15).
14. Piekot T., 2016, *Trudne marki i ich (trudne) narracje: przypadek Funduszy Europejskich* [w:] J. Wasilewski [red.], *Narracje w życiu: o grupie i o jednostce*; Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, 43-67.
15. Piekot T., 2016, *Mediacje semiotyczne: słowo i obraz na usługach ideologii*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie "Sedno". Książka stanowiła podsumowanie prac prowadzonych w ramach grantu finansowanego przez NCN i obok części, które wcześniej nie były publikowane, zawiera przedruki (w zmienionej postaci) dwóch publikacji powstałych w ramach tego grantu i uprzednio opublikowanych osobno (tzn. pozycja 12 i 13).

c) omówienie celu naukowego ww. prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania.

Wprowadzenie

Celem prowadzonych przeze mnie badań było wypracowanie alternatywnego podejścia do krytycznej analizy dyskursu. Opracowaną przeze mnie metodę – nazwaną tu „mediacyjną analizą dyskursu” – wyróżniają trzy cechy charakterystyczne.

Mediacyjna analiza dyskursu:

- 1) korzysta z osiągnięć polskiej lingwistyki kulturowej;
- 2) pozwala analizować teksty multimodalne (werbalno-wizualne);
- 3) jest dostosowana do obecnej w Polsce sytuacji społeczno-politycznej, tzn. narastających w sferze publicznej podziałów i konfliktów o charakterze ideologicznym.

W sensie metodologicznym podjęte przeze mnie badania były reakcją na dwie tendencje, które od kilku dekad reorganizują nauki humanistyczne i społeczne. Mowa tu o: (1) zwrocie w stronę badań komunikacji wizualnej oraz (2) zwrocie w stronę badań dyskursu². Moje badania były właściwie próbą konfrontacji obu nurtów z osiągnięciami i możliwościami polskiej lingwistyki, a dokładniej – językoznawstwa polonistycznego w paradygmacie antropologicznym (Chruszczewski 2011, Witosz 2012).

W kontekście teoretycznym najbardziej interesowała mnie odpowiedź na pytanie metalingwistyczne (Żmigrodzki 2003):

Czy w Polsce można uprawiać krytyczne badania dyskursu zorientowane multimodalnie, nie rezygnując z lokalnych teorii, koncepcji czy metod³.

---

² Tendencje te określa się zazwyczaj mianem „zwrotu wizualnego” (ikonicznego) i „zwrotu dyskursywnego” (Por T. Mitchell 1994).

³ W Polsce perspektywa KAD rozwija się intensywnie od kilkunastu lat w ramach tzw. klasycznych szkół zachodnich. Za umowną datę początkową można przyjąć rok 2008 – tj. rok publikacji monografii pt. „Krytyczna analiza dyskursu: interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej” (A. Duszak, N. Fairclough 2008).

W prowadzonych przeze mnie badaniach wydzielić można trzy główne fazy. Etap pierwszy poświęcony był problemowi multimodalności. Miał on przygotować grunt pod badania dyskursu niezależne od semiotycznej reprezentacji (kod werbalny, kod wizualny). W etapie drugim – punkt ciężkości przesunął się w stronę analizy dyskursu (już w ujęciu multimodalnym), ale z perspektywy założeń i osiągnięć polskiej lingwistyki kulturowej. Etap trzeci przyniósł próbę weryfikacji wypracowanych narzędzi analitycznych w formie kilku studiów przypadków.

Lingwistyka wobec multimodalności

Badania rozpocząłem od refleksji nad statusem lingwistyki w kulturze wizualnej. Chodziło mi zwłaszcza o znalezienie odpowiedzi na pytanie, czy lingwista – za pomocą narzędzi lingwistycznych – może badać przekazy słowno-obrazowe.

W centrum zainteresowania stanęły więc dwie podstawowe kwestie:

1. Jaka jest relacja między słowami a obrazami tworzącymi teksty?
2. Czy zjawiska komunikacyjne typu perswazja, przemoc, stereotyp mają podobną realizację w komunikacji językowej i wizualnej?

Efektom pierwszej analizy empirycznej było opracowanie typologii multimodalnych środków perswazyjnych. Typologię tę przedstawiłem w tekście pt. „Perswazyjność przekazów werbalno-wizualnych” (2007). Perswazyjne środki słowno-obrazowe podzielone zostały na trzy grupy:

- **Perswazyjne mechanizmy syntagmatyczne** (powiązanie słów i obrazów w syntagmę o jednym znaczeniu globalnym):
  1. komplementarność słów i obrazów – gdy znaczenie całości jest sumą znaczeń obu komponentów;
  2. uzupełnianie się słów i obrazów – gdy jeden z komponentów semantycznie dominuje, drugi wprowadza dodatkowe, drugorzędne informacje;
  3. redundancja słów i obrazów – gdy znaczenia obu komponentów są identyczne, dublują się;
  4. sprzeczność słów i obrazów – gdy jeden z komponentów wnosi znaczenia przeciwstawne w stosunku do drugiego;
  5. brak związku między słowami a obrazami – znaczenia obu komponentów nie są powiązane.
- **Perswazyjne mechanizmy paradygmatyczne** (wybór elementów ze zbiorów możliwości danego kodu):
  1. wybór medium i gatunku o różnym potencjale modalnym (por. artykuł z fotografią vs film z głosem lektora);
  2. wybór obiektów i miejsc (symboli) wpisujących się w kulturowe opozycje: osobowość vs nieosobowość; żywotność vs nieżywotność; przestrzeń otwarta vs zamknięta itp.
  3. wybór ramy konotacyjnej całego przekazu (pola tematyczne, ramy pojęciowe) – tworzą ją elementy należące do różnych paradygmatów i kodów (por. realizowane w słowach i obrazach ramy typu: ‘tradycja’, ‘nowoczesność’, ‘intelektualność’, ‘romantyczność’).
  4. wybór wizualnych środków technicznych (kadrowanie, kąt patrzenia, perspektywa, zbliżenie itp.)
- **Perswazyjne mechanizmy intertekstualne:**
  1. Intertekstualność tekstów – nawiązanie do innego tekstu (słowne lub obrazowe);
  2. Intertekstualność gatunków – wykorzystanie konwencji innego gatunku (np. komiks w reklamie).

Dzięki analizie mechanizmów perswazji prowadzone przeze mnie badania mogły wejść w fazę dyskursologiczną. W tym czasie celem badań staje się ustalenie, czy możliwe jest wykorzystanie wiedzy o mechanizmach funkcjonowania języka (*parole*) do opisu zjawisk społeczno-kulturowych o charakterze

Piekot

wizualnym lub multimodalnym. Do badań tych wybrałem dwa sztandarowe pojęcia lingwistyki antropologicznej, które pojawiają się także w komunikacji wizualnej: przemoc i stereotyp.

Możliwości wykorzystania teorii przemocy językowej (Peisert 2004, Majewska 2005, Wasilewski 2006) w badaniach multimodalnych zweryfikowałem na podstawie analizy 1000 internetowych fotomontaży politycznych. Wyniki tych badań, opublikowane w tekście pt. „Jak narodziło się becikowe? – czyli o pewnym typie cyfrowej przemocy” (2008), pozwoliły postawić dwie powiązane ze sobą tezy:

1. Wizualne mechanizmy deprecjacji przeciwnika politycznego są w dużym stopniu zbieżne z mechanizmami deprecjacji językowej. Oznacza to, że istnieje wspólny, niezależny od kodu semiotycznego, mentalny czy kulturowy system deprecjacji (umniejszania).
2. Jeśli deprecjacja językowa jest podobna do wizualnej, to przekazy wizualne można skutecznie opisywać za pomocą teorii czy koncepcji wypracowanych na gruncie badań lingwistycznych.

Wniosek o podobieństwie reprezentacji werbalnej i wizualnej potwierdziły też badania stereotypów. Wykazały one, że lingwistyczne metody badania stereotypów (Bartmiński 1989) z powodzeniem nadają się do opisu stereotypów wyrażanych wizualnie. Dzieje się tak, ponieważ konkretny kod semiotyczny jest powierzchnią reprezentacją kodów kognitywnych (systemów pojęciowych) i kulturowych.

W tekście „Językowa i wizualna reprezentacja stereotypu – rekonesans badawczy” (2007) przedstawiłem założenia multimodalnej analizy stereotypu (na przykładzie stereotypów pojęć ‘pies’ i ‘kobieta’). Badania te ujawniły jednak pewien problem metodologiczny – była nim trudność znalezienia wizualnego źródła danych, które byłoby odpowiednikiem leksyki i frazeologii – czyli stabilnych źródeł językowych, na podstawie których lingwiści rekonstruują językowo-kulturowy obraz świata. Ostatecznie za najlepszy wizualny odpowiednik zasobów leksykalnych i frazeologicznych uznałem reklamę – a to ze względu na jej powszechność, moc oddziaływania społecznego (narzucanie wzorców zachowań) i wreszcie ze względu na kliszowość wizualnych motywów.

Wydaje się, że dla odróżnienia tego, co trwałe (kulturowe), od tego, co dyskursywne, konieczne staje się wprowadzenie pojęcia ‘dyskursywnego obrazu świata’ (DOŚ) i odróżnienie go od ‘językowego obrazu świata’ (JOŚ)⁴. Obraz o charakterze „dyskursywnym” jest fenomenem społecznym, a często też ideologicznym (tworzy go wspólnota dyskursu). Obraz „językowo-kulturowy” jest natomiast efektem długiego trwania kultury, a zatem fenomenem stabilnym, historycznym i akceptowanym przez wspólnotę etniczną bez względu na różnice światopoglądowe. Co więcej – tylko JOŚ (a nie DOŚ) może być wiarygodnym źródłem wiedzy o stereotypach danego społeczeństwa. Reklamowe przekazy wizualne, ze względu na swą ulotność, mogą, rzecz jasna, kulturowe stereotypy powielać (jak w przypadku stereotypu ‘kobiety’), ale też mogą je zmieniać, a nawet negować (jak w przypadku stereotypu ‘psa’).

Badania stereotypów wizualnych skłoniły mnie do przyjrzenia się komunikacji wizualnej pod względem jej idiomatyczności. W tekście „Pictorial representation of idioms in Internet humour” (2012) przedstawiłem wyniki analizy 1000 internetowych przekazów humorystycznych (głównie demotywatorów). Przedmiotem tych badań była wizualna reprezentacja polskich idiomów, a efektem – opracowanie typologii mechanizmów wizualizacji. Badania te wykazały, że idiomy językowe podlegają różnym typom wizualizacji.

---

⁴ Pojęcie dyskursywnego obrazu świata doczekało się systematycznego opisu w pracy W. Czachura (2011).

Typologia ta przedstawia się następująco:

- literalna wizualizacja idiomu (demetaforyzacja idiomu),
- figuratywna wizualizacja idiomu – w dwóch wariantach:
  - egzemplifikacja idiomu,
  - reinterpretacja idiomu.

Pierwszy etap badań koncentrował się na próbie rozwiązania podstawowych dla współczesnej lingwistyki problemów metodologicznych. Owe teoretyczne poszukiwania uzupełniły jednak obszerne badania empiryczne (zawsze zbioru około 1000 przekazów), których efektem było opracowanie trzech typologii:

1. Typologii werbalno-wizualnych mechanizmów perswazji.
2. Typologii wizualnych mechanizmów deprecjacji.
3. Typologii sposobów wizualizacji idiomów.

Lingwistyka kulturowa wobec badań dyskursu

Pierwszy etap omawianego cyklu udowodnił, że lingwistyka może wspierać badania komunikacji wizualnej. Etap ten pozwolił przygotować założenia badań przekazów werbalno-wizualnych. W kolejnym etapie skupiłem się na problemie zastosowania w polskim kontekście społecznym i naukowym metod krytycznej analizy dyskursu. Celem tego etapu było sprawdzenie, czy polska lingwistyka antropologiczna może włączyć się w badania spod znaku krytycznej analizy dyskursu (KAD).

Podstawową kategorią teoretyczną tego etapu stało się pojęcie 'ideologii', definiowanej jako

system sądów pozwalający danej grupie rozumieć, wyjaśniać, racjonalizować rzeczywistość. Najważniejsza część tych sądów dotyczy człowieka i jego relacji z innymi. Ideologia ujawnia się w dyskursie tworzonym przez daną grupę (także poza jej kontrolą), przez co można ją odnaleźć, badając komunikację.

[Piekot, Żurek 2008: 208]

Z pojęciem 'ideologii' wiążą się kategorie społeczne o funkcji ideologiotwórczej. To nimi zająłem się w drugim etapie badań. Mowa tu zwłaszcza o takich kategoriach, jak:

- ETNICZNOŚĆ,
- PŁEĆ,
- WIEK,
- POGLĄDY POLITYCZNE,
- RELIGIA,
- RASA.

Empiryczne badania etniczności wymagały przejścia na grunt komunikacji międzykulturowej. Pod tym względem najlepszym materiałem badawczym wydawały się podręczniki do nauczania języka polskiego jako obcego. Teksty te uczestniczą bowiem w komunikacji na styku kultur i zawierają etnocentryczną perspektywę autorów i lektorów. Moje badania dyskursu glottodydaktycznego, realizowane we współpracy z doświadczonymi glottodydaktykami i lektorami⁵, przyniosły kilka ważnych ustaleń

⁵ Badania prowadzone były w składzie: Tomasz Piekot, Anna Żurek, Grzegorz Zarzeczny (lata 2007–2010).

dotyczących ideologicznych praktyk w językowo-kulturowym kształceniu cudzoziemców. Stały się też one pierwszą próbą mediacji pomiędzy różnymi stronami sytuacji komunikacyjnej: polskimi lektorami i cudzoziemcami.

Badania rozpoczęły się od stworzenia modelu glottodydaktycznej sytuacji komunikacyjnej – został on opublikowany w tekście „Nauczanie języka obcego w perspektywie międzykulturowej – model sytuacji komunikacyjnej” (2010). Analiza lektoratu jako sytuacji międzykulturowej pozwoliła wyróżnić dwie przeciwstawne metody kształcenia cudzoziemców: kształcenie nierefleksyjne (zideologizowane) oraz kształcenie refleksyjne (metaideologiczne). Typologia ta, opracowana na podstawie koncepcji „modeli mentalnych” T. van Dijka (2003), zilustrowana została dwoma modelami sytuacji komunikacyjnej. Ich potencjał interpretowania zjawisk dyskursywnych zaś przetestowany został w formie studium przypadku – był nim kontrowersyjny dla cudzoziemców nie-katolików fragment podręcznika z wątkiem papieża Jan Pawła II, który pojawił się w ćwiczeniach gramatycznych.

Niestety, badania pojedynczego przypadku okazały się główną słabością krytycznej analizy dyskursu. Słabość ta wynika z efektu hiperboli, czyli wyolbrzymienia pojedynczego przypadku i wnioskowaniu przez jego pryzmat o całej populacji. Efekt ten zneutralizować mogło tylko przyjęcie w badaniach krytycznych perspektywy ilościowej (i korpusowej). Niezwykle przydatna w tym względzie okazała się metoda stosowana od lat w polskim prasoznawstwie – tj. analiza zawartości (Pisarek 1983). Możliwości zastosowania owej procedury w analizie dyskursu glottodydaktycznego opisane zostały w tekście pt. „Analiza zawartości jako metoda badania podręczników do nauki języka polskiego jako obcego” (Żurek A., T. Piekot 2008). Wyniki analizy podręczników prezentuje zaś tekst pt. „Ideologie w podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego” (Piekot, Żurek 2008). Badania ideologii objęły czytanki z dziewiętnastu podręczników dla cudzoziemców na poziomie podstawowym. Co ważne – zastosowana w tym badaniu analiza zawartości miała charakter multimodalny, tzn. klucz kategoryzacyjny uwzględniał zarówno aspekt werbalny, jak i wizualny analizowanego materiału.

W badaniach tych po raz pierwszy wykorzystałem też metodykę badań obecną na gruncie lingwistyki kulturowej, zwłaszcza tzw. „analizę fasetową” (analizę aspektową) lubelskiej szkoły etnolingwistycznej (Bartmiński 2006). Metoda ta pozwoliła porównać dyskursywne obrazy bohaterów czytanek i wyciągnąć wnioski na temat polonocentryzmu, elitaryzmu i seksizmu badanych podręczników.

Kolejne badania dyskursu glottodydaktycznego pozwoliły rozwinąć koncepcję, w której nauczanie cudzoziemców jest sytuacją krytyczną – nie tylko w sensie międzykulturowym, ale też ideologicznym. W pracy „Między zdrowym rozsądkiem a polityczną poprawnością – polskie podręczniki do nauczania języka polskiego jako obcego oczami cudzoziemców” (Piekot, Zarzeczny 2010) przedstawiona została kwestia ideologiczności tzw. metody komunikacyjnej. Punktem wyjścia tych badań była hipoteza mówiąca o bezrefleksyjnym przeniesieniu (rekontekstualizacji) komunikacyjnej metody nauczania języka obcego z kontekstu liberalnego (Zachód) do kontekstu bardziej konserwatywnego i tradycjonalistycznego (środowisko polskich glottodydaktyków). W badaniach tych podjęta została też próba mediacji, tzn. empiryczna rekonstrukcja punktu widzenia Obcego (tu: cudzoziemca).

Przeprowadzone wśród cudzoziemców badania ankietowe wykazały, że największym problemem polskich lektoratów i podręczników jest ideologizacja religijna. Szczegółowa, multimodalna analiza treści podręczników pozwoliła zidentyfikować mechanizmy, za pomocą których autorzy „koduują” w tekście informacje o swojej religijności (katolicyzmu).

Są to:

- semiotyczna reinterpretacja – neutralnemu komponentowi słownemu towarzyszy wypowiedź w innym kodzie semiotycznym, która narzuca interpretację religijną (np. zdjęcie katolickiego ślubu jako przykład sprawczego aktu mowy),
- nobilitacja i etniczacja wyznania – prezentowanie wydarzeń religijnych jako ważnych dla całej kultury / kraju / narodu,
- asymetria – nadreprezentacja treści religijnych (ilościowa lub jakościowa) w danym ćwiczeniu,
- egzemplifikacja zjawisk językowych (gramatycznych) wypowiedziami o treści religijnej (jak obecność papieża w ćwiczeniu na narzędnik),
- narzucenie perspektywy religijnej (przemoc symboliczna) – np. ćwiczenia utrwalające akt prośby w formie modlitwy błagalnej.

Zwieńczeniem glottodydaktycznych badań mediacyjnych był tekst pt. „Inny punkt widzenia – treści kulturowe w podręcznikach oczami cudzoziemców” (Zarzeczny, Piekot 2010). Tym razem celem badań empirycznych było ustalenie potrzeb i oczekiwań cudzoziemców wobec nauczania treści kulturowych. W toku badań ankietowych okazało się, że cudzoziemcy uczący się języka polskiego oczekują od lektoratów w równym stopniu: nauczania sprawności językowej oraz nauczania kompetencji kulturowych. W odniesieniu do nauczania kultury jednak – w największym stopniu zależy im na treściach transkulturowych, czyli takich, które pozwolą im spojrzeć na obcą dla nich, polską kulturę przez pryzmat wiedzy o kulturach sobie znanych. Na tej podstawie sformułowaliśmy postulat wprowadzenia do polskiej glottodydaktyki treści metakulturowych (czyli uczenia kultury polskiej poprzez pokazywanie uniwersalnych mechanizmów kulturotwórczych).

Badania dyskursu glottodydaktycznego podsumować można następująco:

Z perspektywy analizy dyskursu nauczanie języka obcego jest przykładem komunikacji, w której biorące w niej udział strony więcej dzieli niż łączy. Po pierwsze – lektorów od cudzoziemców dzieli różnica kultur (my-oni/oni-my), po drugie status (nauczyciel-uczeń), po trzecie sprawność komunikacyjna. Kto wie jednak, czy największa różnica nie wynika z odmiennych motywacji i wizji celu edukacji obcojęzycznej. Polskim nauczycielom zależy przede wszystkim na uczeniu języka normatywnego i kultury wysokiej, w przypadku uczniów zaś nie można jednoznacznie określić jednej konkretnej motywacji. Niektórzy chcieliby poznać polską kulturę i historię, inni uczyć się po prostu skutecznej komunikacji, jeszcze inni rozwijać swoją wiedzę interkulturową (Zarzeczny, Piekot 2010: 205-206).

„Fasetową analizę profilowania” jako metodę rekonstrukcji dyskursywnego obrazu świata udało mi się doprecyzować na gruncie badań dyskursu politycznego. Metodę tę szczegółowo opisałem w tekście „Profile ideologiczne IV RP – propozycja metodologii” (Piekot, Poprawa 2010), który poświęcony był rekonstrukcji profilowania pojęcia ‘IV RP’. Autorska procedura badawcza składa się z następujących etapów:

1. Badania wstępne – rekonstrukcja struktury dyskursywnego obrazu danego zjawiska (DOŚ) – na jej podstawie można określić najważniejsze wymiary profilu (np. ontologia zjawiska, domena jego funkcjonowania, aktorzy działań, konsekwencje działań, ocena zjawiska itp.).
2. Badania korpusowe – analiza zbioru tekstów w poszukiwaniu ideologicznych profili badanego zjawiska.

W opisywanych tu badaniach niezwykle istotne stało się odróżnienie terminów: „punkt widzenia” (czyli pozycja ideologiczna, np. prawica) i „perspektywa” (czyli pozycji aksjologicznej, np. afirmacja, krytyka itp.) (Bartmiński 1999).

Nieco inny charakter miały badania profilowania pojęcia „fundusze europejskie” w polskim dyskursie dotacyjnym, przedstawione w dwóch tekstach: „Nowy język władzy – sprawozdanie z badań tekstów o Funduszach Europejskich” (Piekot, Poprawa 2011) oraz „Trudne marki i ich (trudne) narracje: przypadek Funduszy Europejskich” (Piekot 2016). W badaniach tych powróciło pojęcie rekontekstualizacji – tym razem w kontekście opisu konsekwencji przeniesienia założeń komunikowania reklamowego (zwłaszcza technik branding – budowania tożsamości marki) do sfery polityki/władzy. Badania te wykazały, że dyskursywny obraz funduszy europejskich jest w Polsce efektem projektowania komunikacji, czyli zastosowania podejścia wykorzystywanego prymarnie do zarządzania wizerunkiem marek (firm i produktów). Szczegółowa analiza dokumentów strategicznych ministerstwa i korpusu wypowiedzi o FE pozwoliła wskazać mechanizmy, które upodobniły dyskurs dotacyjny do języka propagandy sukcesu z czasów PRL.

Największym problemem okazała się niefortunna metaforyzacja FE na poziomie głównej idei marki. Obranie za ideę przewodnią marki mechanicznej metafory „Fundusze Europejskie to napęd twórczych przemian” sprawiło, że ponad sto jednostek administracyjnych, które odpowiadają za informowanie o FE, zaczęło pisać o „lokomotywach postępu”, „dźwigniach rozwoju”, „napędach” i „kołach zamachowych polskiej gospodarki” itp. Analiza dyskursu dotacyjnego (także multimodalna) wykazała, że autorzy polskich tekstów o FE używali kilku niefortunnych ram interpretacyjnych, które wspierała fatalna wizualizacja w formie fotografii prasowej.

Badania z drugiego etapu obejmowały typowe zjawiska społeczne z pola zainteresowań krytycznej analizy dyskursu (kontakty międzykulturowe, poglądy polityczne). Badania te koncentrowały się głównie na ukazywaniu perspektywy Innego (cudzoziemiec) lub na rekonstrukcji równoprawnych ideologicznie perspektyw czy interpretacji społecznych zjawisk (IV RP). Na tym etapie dopracowana też została analiza fasetowa jako metoda analizy dyskursywnego profilowania.

Mediacje

W ostatnim etapie badań należało empirycznie zweryfikować przydatność wypracowanych narzędzi analitycznych. Analizy objęły problemy społeczne, które w debacie publicznej wywołują protesty, emocje i ideologiczne konflikty. To na tym polu ujawniła się najsilniej potrzeba mediacyjnego porównywania różnych stanowisk w sporze.

Podsumowaniem badań jest opublikowana w 2016 roku monografia pod tytułem „Mediacje semiotyczne. Słowo i obraz na usługach ideologii”. Książka ta, adresowana także do przedstawicieli innych niż językoznawstwo dyscyplin zainteresowanych badaniami dyskursu definiuje podstawowe pojęcia oraz prezentuje procedurę analizy mediacyjnej na konkretnych przykładach⁶.

Pierwszym celem monografii była rekonstrukcja mechanizmów krytycznego odbioru przekazów multimodalnych (multisemiotycznych). Mowa tu o sytuacjach, w których odbiorcy niespecjaliści dostrzegają w wypowiedzi warstwę ideologiczną i próbują ją krytykować czy nawet demaskować. Omawiane zjawisko społeczne – w teorii recepcji określane mianem odczytania opozycyjnego (Hall 1973)

⁶ Książka ta powstała w ramach grantu NCN, dlatego zawiera przedruk dwóch publikacji, które z tego grantu były finansowane. Chodzi tu o prace z pkt 12 i 13.

– było wówczas w Polsce stosunkowo nowe i nasiliło się w ostatnich latach z powodu ekspansji kultury wizualnej, mediów społecznościowych, ale też z powodu polaryzacji polskiego społeczeństwa.

Materiał empiryczny stanowiły korpus krytycznych reakcji różnych osób czy środowisk odnoszących się do tekstów publicznych oraz korpus samych krytykowanych tekstów. W toku badań zidentyfikowałem dwa typy problemów i zjawisk społecznych, które wymagają analizy mediacyjnej.

Pierwszy typ zjawisk nazywam „semiotycznymi protestami”. Są to indywidualne, negatywne reakcje konkretnych osób zawierające zrzućy lub oskarżenia o deprecjację lub nawet dyskryminację danej grupy społecznej (np. skargi do Rady Reklamy na rasizm czy seksizm w reklamie). Analiza tych wypowiedzi i analiza krytykowanych tekstów pozwoliła skonstruować model strategii krytycznego odbioru przekazów multimodalnych, a na jego podstawie – opracować propozycję procedury analizy semiotycznej ukierunkowanej na wykrywanie w przekazach werbalno-wizualnych miejsc konfliktogennych.

Drugi typ zjawisk to „dyskursywne spory”, czyli konflikty przyjmujące postać społecznej debaty. „Dyskursywne spory” to długotrwała wymiana poglądów i argumentów (nie zawsze w formie dialogu), która często zamienia się w otwarty konflikt między różnymi grupami czy wspólnotami światopoglądowymi. Analizie mediacyjnej poddałem trzy takie społeczne debaty. Przypadek pierwszy to społeczna dyskusja o zwyczaju ustępowania miejsca w środkach transportu publicznego. Przypadek drugi to spór o wiersz „Bambo” Juliana Tuwima. Przypadek trzeci to spór o „fasyzm” jako słowo deprecjonującą polską prawicę.

Pierwszy z dyskursywnych sporów dotyczył międzypokoleniowej dyskusji o ustępowanie miejsca w środkach transportu publicznego. W tym wypadku multimodalna analiza korpusu tekstów pozwoliła zrekonstruować trzy stanowiska w tym sporze. Wyniki badań przedstawiłem w tekście pt. „Czy kulturę można poprawiać? Analiza sporu o ‘ustępowanie miejsca’” (2014), a następnie w książce podsumowującej cykl (Piekot 2016). Analiza wypowiedzi obu stron konfliktu (zebranych w formie multimodalnego korpusu) pozwoliła zidentyfikować zachowania werbalne i niewerbalne, które potęgują napięcie i nie prowadzą do współpracy czy porozumienia (strategie zdobywania miejsca przez osoby starsze i strategie odmawiania przez osoby młode). Wśród zarzutów formułowanych przez młodych pojawiały się najczęściej zastrzeżenia odnośnie do sposobu, w jaki seniorzy korzystają ze swoich przywilejów. Najwięcej uwag krytycznych dotyczyło różnych form przemocy (od fizycznej, po psychiczną czy symboliczną), które u osób młodych wywoływały niechęć nie tylko do samego zwyczaju, ale też do osób starszych. To z tego powodu w środkach transportu publicznego często dochodzi do konfliktów, otwartych konfrontacji czy aktów wzajemnej niechęci i frustracji.

Drugim przedmiotem analizy mediacyjnej został spór o tekst polskiego kanonu literackiego – o wiersz J. Tuwima pt. „Bambo”. Szczegółowe wyniki analizy tego sporu zawiera praca „Analiza dyskursu jako mediacja – przypadek sporu o Murzynka Bambo” (2014) oraz książka podsumowująca cykl (Piekot 2016). Badania te – zgodnie z dotychczasowym podejściem – poprzedziło stworzenie korpusu tekstów, tzn. zbioru wypowiedzi multimodalnych na temat utworu Tuwima. W korpusie znalazły się głosy czy opinie afirmujące wiersz Tuwima jako symbol polskiej kultury oraz głosy krytyczne – zarzucające dziełu Tuwim rasizm lub deprecjonowanie osób ciemnoskórych. W toku analizy mediacyjnej udało mi się zidentyfikować główną przyczynę nieporozumienia, to znaczy wielokrotną rekontekstualizację wiersza o Murzynku Bambo. Przez lata tekst Tuwima zmienił bowiem swoją formę i funkcję. Początkowo był tekstem czytany dzieciom prywatnie, później stał się ilustrowaną szkolną czytanką, by wreszcie przeobrazić się w przekaz głównie wizualny, oglądany przez dzieci najmłodsze (w wieku przedszkolnym). Porównawcza analiza

zarzutów i argumentów obu stron pozwoliła ustalić najważniejsze różnice dzielące obie perspektywy: afirmatywną i krytyczną. Dotyczyły one następujących strategii lekturowych:

- zwolennicy czytają „Bambo” jako utwór historyczny; przeciwnicy – jako tekst współczesny,
- zwolennicy kierują się intencjami Tuwima; przeciwnicy je odrzucają,
- zwolennicy czytają „Bambo” głównie na poziomie denotacyjnym (dosłownym); przeciwnicy – na poziomie konotacyjnym (przenośnym).

Trzecią próbą weryfikacji była analiza sporu związanego z poglądami politycznymi – sporu o „faszyzm” (zob. rozdział 5 książki podsumowującej cykl; Piekot 2016). Spór ten rozpoczęły środowiska prawicowe (wówczas w opozycji), zarzucając mediom głównego nurtu i partiom rządzącym deprecjonujące oskarżanie prawicy o faszyzm. Analiza mediacyjna w tym wypadku wymagała szczególnej ostrożności i neutralności, ponieważ konflikt polityczny przybierał wówczas na sile, a debata o suponowanym faszyzmie wywoływała w środowiskach prawicowych skrajne emocje.

Mediacyjna analiza dyskursu o faszyzmie pozwoliła wykryć w debacie społecznej aż pięć profili tego pojęcia. Dwa z nich to profile antyprawicowe: 1) PIS to faszyzm, 2) skrajna prawica to faszyzm, a trzy – antylewicowe: 1) faszyzm to idea filozoficzna (utopia), 2) skrajna lewica to faszyzm, 3) oskarżanie o faszyzm prawicy to komunistyczna manipulacja. Okazało się przy tym, że oś nieporozumienia w polskim sporze o faszyzm wyznaczają cztery sprzeczne sposoby myślenia skonfliktowanych stron:

1. Prawica za prototypową reprezentację faszyzmu uznaje faszyzm włoski; zwolennicy głównego nurtu – nazizm niemiecki.
2. Prawica uznaje faszyzm za zjawisko historyczne (dziś nieistniejące); zwolennicy głównego nurtu – zjawisko współczesne (kontynuowane).
3. Prawica definiuje faszyzm jako działania fizyczne (przemoc fizyczna); zwolennicy głównego nurtu – jako działania symboliczne (przemoc symboliczna).
4. Prawica używa słowa „faszyzm” metajęzykowo, demaskując etykietowanie „faszyzmem” jako komunistyczną manipulację; zwolennicy głównego nurtu używają słowa „faszyzm” w sporze – bez refleksji metajęzykowej.

Podsumowanie

Jak widać, opracowana przeze mnie wizja analizy dyskursu to alternatywa wobec jednostronnie zaangażowanej KAD. Ze względu na nasilające się w Polsce podziały – komunikowanie publiczne staje się dużym wyzwaniem dla badaczy dyskursu. W wypadku zjawisk konfliktowych i jednocześnie ideologicznych istnieje bowiem niebezpieczeństwo, że badacz – mniej lub bardziej świadomie – zajmie stanowisko w sporze i opowie się po jednej ze stron. Moje podejście jest zatem rozwinięciem idei językoznawstwa otwartego A. Furdala, tym razem jednak otwartego szerzej – wrażliwego na problemy społeczne, a zwłaszcza na społeczne konflikty i radykalizujące się postawy.

Opracowane przeze mnie założenia mediacyjnej analizy dyskursu nie mieszczą się w głównym nurcie badań zachodnich (Wodak, Meyer 2009). Rdzeniem mojej koncepcji jest bowiem model komunikacji społecznej zbudowany na założeniach i pojęciach polskiej lingwistyki kulturowej (Anusiewicz 1995, Bartmiński 2009). Wizję komunikacji społecznej w tym ujęciu można sprowadzić do następujących założeń ontologicznych (Piekot 2016):

1. Wspólnota kulturowa posługująca się jednym językiem współdzieli sposób myślenia i interpretowania świata (por. hipotezę Sapira-Whorfa i tezę Herdera-Humboldta). Wszystkie jednostki tej zbiorowości łączy podobny sposób myślenia, tzn. językowo-kulturowy obraz świata

jako wspólna baza kulturowa (van Dijk 2003, Bartmiński 2007). Jest ona zdroworozsądkowym trzonem tożsamości narodowej lub etnicznej.

2. Poważne różnice w sposobie postrzegania i interpretowania świata pojawiają się dopiero na poziomie grup społecznych czy wspólnot dyskursywnych, które wytwarzają własne systemy wartości, praktyki społeczne i sposoby komunikacji (w skrócie: ideologie) (van Dijk 2003). Niektóre grupy – w procesach historycznych – zyskują przewagę (dominację), inne – stają się uległe i podporządkowane. Te pierwsze narzucają tym drugim swoje punkty widzenia, ustanawiają reżimy dyskursów, a własną perspektywę upowszechniają jako oczywistą i obowiązującą.
3. Głównym celem badań dyskursologicznych powinno być denaturalizowanie owych dyskursów i wskazywanie ich historycznych, społecznych i kulturowych uwarunkowań. Punktem wyjścia takich badań jest zatem krytyka komunikacji, punktem dojścia zaś krytyka relacji społecznych, a nawet krytyka niektórych skryptów kultury. Cel ten realizowany jest głównie poprzez wzmacnianie i wprowadzanie do głównego nurtu głosu grup o niskim statusie (mniejszościowych, zagłuszanych, dominowanych czy dyskryminowanych) i ukazywanie różnych, często sprzecznych punktów widzenia. Krytyka *status quo* oznacza w tym wypadku inicjowanie dyskusji nad konstytutywnymi wartościami społeczeństwa i kultury.
4. Główne kategorie analityczne to pojęcia zaczerpnięte z lingwistyki antropologicznej, tyle że przeniesione z poziomu systemu kultury na poziom systemu społecznego. Chodzi o takie kategorie, jak „obraz świata”, „profil” i „profilowanie”, „perspektywa” i „punkt widzenia”. „Obraz świata” to mentalna reprezentacja rzeczywistości o charakterze jednostkowym, grupowym (społecznym) lub kulturowym (etniczny, narodowy). „Obraz świata” jest indeksem podmiotu, a zatem zawsze implikuje określoną „perspektywę” i „punkt widzenia”. „Obraz świata” może być zakodowany w tekście (tekstowy obraz świata), może też być konstruktem widocznym dopiero z poziomu dyskursu (dyskursywny obraz świata). Można go wreszcie odnaleźć w tym, co najbardziej trwałe, stabilne i ponadgrupowe – w języku (językowy obraz świata). W takim ujęciu „perspektywa” to wartościujący sposób widzenia przedmiotu, a „punkt widzenia” – to ideologiczna pozycja, z której owej interpretacji podmiot dokonuje. Na dyskursywny obraz dowolnego zjawiska składają się zatem różne warianty ideologiczne (dyskursywne „profile”), które są efektem grupowej interpretacji zjawisk przez pryzmat grupowych wartości i poglądów.

Na koniec chciałbym poczynić jedno zastrzeżenie. Mediacyjna analiza dyskursu nie jest powrotem do scjentyistycznego mitu obiektywnego czy neutralnego badacza. Podstawowymi warunkami mediacji są tu bowiem refleksyjność i zmiana kierunku zaangażowania (punktu widzenia). Analiza dyskursu w tej wersji polega na rekonstrukcji myślenia, działania i komunikacji wszystkich stron sporu z ich wewnętrznej, zaangażowanej perspektywy, a następnie na porównaniu wyników w formie metaanalizy. Badania takie – ze względu na polski kontekst polityczny i społeczną wrażliwość tematu – stają się dziś chyba największym wyzwaniem, przed którym staje Akademia.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo-badawczych

Pierwsze lata po opublikowaniu rozprawy doktorskiej (Piekot 2006) poświęciłem na przygotowanie poradnika dla studentów i doktorantów kierunków humanistycznych i społecznych z zakresu badań socjolingwistycznych pt. „Język w grupie społecznej: wprowadzenie do analizy socjolektu” (2008). W pracy tej zaproponowałem wykorzystanie w badaniach socjolektów założeń i metod lingwistyki kulturowej, przedstawiłem też szczegółowo autorską procedurę badania socjolektów na przykładzie socjolektu kulturystów-amatorów.

Piekot

Analiza dyskursu

Dość szybko jednak moje społeczne zainteresowania przeniosły się z socjolingwistyki na analizę dyskursu. Stała się ona filarem mojej badawczej tożsamości i głównym obszarem działalności naukowej.

Poza badaniami własnymi dotyczącymi analizy mediacyjnej (zob. opisany wyżej cykl publikacji) szczególną uwagę poświęciłem trzem innym projektom naukowo-badawczym, których byłem współinicjatorem.

Pierwszym z nich było założenie w 2008 roku czasopisma „Oblicza Komunikacji” (*okom.sjol.eu*). W ramach działalności wydawniczej współorganizowałem kilka dyskursologicznych konferencji naukowych, które stały się zapleczem siedmiu kolejnych numerów czasopisma. Wszystkie one poświęcone były najważniejszym problemom współczesnej komunikacji publicznej, tzn. multimodalności, ideologiom, tabloidyżacji, językowi władzy i polityki, a także – statusowi analizy dyskursu w Polsce. Byłem współredaktorem każdego z pokonferencyjnych tomów, a po kilku latach zostałem redaktorem naczelnym czasopisma.

Drugim projektem poświęconym analizie dyskursu była powstała m.in. z mojej inicjatywy w 2009 roku międzynarodowa grupa badawcza o nazwie DART (Discourse Analysis Round Table). Grupa ta raz do roku spotykała się w kolejnych krajach na seminariach naukowych przyjmujących formę okrągłego stołu. Celem działalności grupy było:

- porównywanie statusu analizy dyskursu w krajach Europy Środkowo i Wschodniej;
- wypracowywanie wspólnych teorii i metod badawczych;
- prowadzenie badań porównawczych w Polsce, w Rosji, na Litwie i na Białorusi;
- wspólna edukacja naukowa studentów i doktorantów.

Łącznie odbyły się trzy okrągłe stoły (Mińsk 2009, Wilno 2010 i Opolo 2011), a w 2010 roku wydana została pierwsza książka będąca zapisem owych spotkań: *Dyskurs w perspektywie akademickiej* (wydana także w językach angielskim i rosyjskim).

Trzeci projekt, którego byłem inicjatorem, to multidyscyplinarne seminaria naukowe pod nazwą „Warsztaty Analizy Dyskursu”. Były to cykliczne spotkania organizowane od 2009 roku początkowo przez trzy polskie ośrodki analizy dyskursu (grupę socjologów z Uniwersytetu Łódzkiego, grupę lingwistów z Uniwersytetu Wrocławskiego oraz grupę lingwistów z Uniwersytetu Warszawskiego). Z czasem grono uczestników seminarium zaczęło się powiększać, by zmienić się w konsorcjum naukowe o nazwie „Analiza Dyskursu”. Konsorcjum łączy dziś kilkadziesiąt osób z około 20 ośrodków akademickich. W 2016 roku zostałem przedstawicielem Uniwersytetu Wrocławskiego w radzie naukowej tego konsorcjum.

Największym sukcesem konsorcjum „Analiza Dyskursu” było zaangażowanie przedstawicieli różnych dyscyplin w badania prowadzone w ramach grantu pt. „Komunikowanie publiczne w Polsce – ujęcie inter- i multidyscyplinarne”. W projekcie tym (lata 2013–2017) wzięło udział ponad pięćdziesięcioro badaczy: socjologów, lingwistów, kulturoznawców, medioznawców, politologów, historyków, pedagogów i filozofów. Efektem ich prac było kilkanaście seminariów i dwie monografie, w tym jedna pod moją współredakcją (*Analiza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych*). W ramach tego projektu zaprojektowałem narzędzie badawcze wpisujące się w nurt humanistyki cyfrowej – portal do analizy tekstów i wymiany ich interpretacji (www.dyskurspubliczny.pl).

Język i kultura osób głuchych

W ramach orientacji dyskursologicznej rozpocząłem też badania nad jedną z najmniej w Polsce opisanych wspólnot językowo-kulturowych o charakterze mniejszości – nad mniejszością polskich głuchych: ich językiem, kulturą oraz reprezentacją w języku słyszących.

Pierwszym analizowanym przeze mnie problemem była tożsamość zawodowa polskich głuchych. Badania te, prowadzone w ramach projektu *Spróbujmy się zrozumieć* (WND-POKL.06.02.00-02-109/1), przyczyniły się do rekonstrukcji tożsamości zawodowej głuchych Polaków, czyli ich wyobrażeń na temat pracy i życia zawodowego (Piekot, Biskupska 2014). Przyjęliśmy przy tym założenie, że różnica między słyszącymi a głuchymi ma charakter kulturowy, a zatem ryzykowne jest bezrefleksyjne przenoszenie na społeczność głuchych naszych „słyszących” wyobrażeń na temat pracy i aktywności zawodowej. W badaniach tych zastosowana została metoda wywiadów zogniskowanych (tzw. grupy fokusowe) prowadzonych w języku migowym. Analiza lingwistyczna objęła tłumaczone zapisy tych rozmów oraz semiotyczne efekty pracy uczestników spotkań (rysunki). Efektem badań były rekomendacje, które mogłyby poprawić kontakt międzykulturowy; adresowaliśmy je zarówno do osób głuchych, jak i słyszących pracodawców.

Kontynuacją badań tożsamości osób głuchych było wykorzystanie fasetowej analizy profilowania do badań krytycznego stosunku głuchych do implantów ślimakowych (Tomaszewski i inni, 2015). Analiza dyskursu o implantacji wykazała jak radykalnie różne jest postrzeganie implantu przez polskich głuchych (w stosunku do interpretacji medycznej). Analiza tak skrajnego innego punktu widzenia wydała się istotna ze względu na narastającą emancypację polskich głuchych oraz ich rosnącą świadomość podlegania dyskryminacji.

Trzeci tekst cyklu o głuchocie kulturowej (Tomaszewski, Piekot, 2015) zawierał propozycję możliwych obszarów badań osób głuchych z perspektywy socjolingwistycznej. W pracy tej zaproponowaliśmy cztery takie obszary, czyli zadania socjolingwistyki: pierwszy to opis wariantowości języka migowego (zwłaszcza fonologicznych i leksykalnych), drugi — to obserwacja życia wyrazów i zmian historycznych w obrębie migowej leksyki, trzeci — badanie kontaktów językowych, zwłaszcza kodów wchodzących w skład polskiego kontinuum migowego; ostatnim obszarem godnym uwagi była rekonstrukcja obecnych wśród głuchych Polaków postaw wobec języka migowego. Proponowane kierunki badań są istotne zwłaszcza w świetle ogólnoświatowej tendencji do wymierania języków migowych (a więc i zanikania kultury) — głównie z powodów cywilizacyjnych (technologie słuchu).

Edukacja polonistyczna

Ważny nurt mojej pracy naukowej związany jest z akademicką pracą polonistyczną. Mowa tu zwłaszcza o kształceniu filologicznych grup nauczycielskich, czyli przyszłych szkolnych polonistów, w zakresie gramatyki opisowej, kultury języka i stylistyki praktycznej. Owocem tej działalności było współredagowanie książki z zasadami redagowania tekstów użytkowych oraz opisem wzorców około stu typów tekstów (Majewska, Zaśko-Zielińska, Piekot, 2008).

Wątek edukacji polonistycznej w szkole powrócił, gdy w roku 2012 Uniwersytet Wrocławski otrzymał zadanie przygotowania e-podręczników do przedmiotów humanistycznych (projekt: E-podręczniki do kształcenia ogólnego 2012 – 2015 PO KL, Priorytet III, Działanie 3.3, Poddziałanie 3.3.3). Zostałem wówczas naukowym koordynatorem zespołu, którego celem było opracowanie treści językoznawczych dla gimnazjum i liceum. Założenia koncepcji kształcenia opisałem w artykule pt. „E-podręczniki - wyzwanie edukacji polonistycznej”, a opracowane przeze mnie i moich kolegów lekcje językoznawcze są dostępne w serwisie www.epodreczniki.pl.

Pokłosiem polonistycznych doświadczeń było współorganizowanie konferencji naukowej i współredagowania dwóch monografii poświęconych działaniom na tekstach w szkolnej edukacji polonistycznej, wydanych w ramach lubelskiej „Czerwonej Serii” (Niebrzegowska-Bartmińska i inni, 2015).

Prosty język urzędowy

Ostatnie lata przynoszą zmianę mojej orientacji badawczej w stronę ważnego problemu społecznego, jakim jest niezrozumiałość tekstów urzędowych. Badania nad przystępnością języka (ang. readability studies) to w Polsce obszar młody i dynamicznie się rozwijający, choć z zapomnianą prasoznawczą tradycją (Pisarek 1969).

Historia mojego zainteresowania tym tematem sięga roku 2010, kiedy to na zlecenie jednego z ministerstw mój zespół przeprowadził pierwsze w Polsce badania nad trudnością tekstów urzędowych. Powstały wówczas raporty i poradniki dla urzędników (Miodek i inni 2010) oraz pierwsze naukowe publikacje. W roku 2012 na Uniwersytecie Wrocławskim powstała nowa jednostka badawcza, której jestem twórcą i kierownikiem – Pracownia Prostej Polszczyzny. Jej zadaniem jest opracowanie polskiej wersji światowego standardu prostego języka urzędowego („plain language”).

W ciągu pierwszych sześciu lat istnienia pracowni, jako jej kierownik, prowadziłem intensywną działalność naukową, popularyzatorską i społeczną, starając się przekonać środowisko polskich lingwistów, że przystępność języka urzędowego powinna być nowym kierunkiem polskiej polityki językowej (Piekot, Maziarz, 2014). Wraz z zespołem opracowałem metodę upraszczania tekstu (Piekot, Zarzeczny, Moroń, 2015), którą opisaliśmy szczegółowo na przykładzie upraszczania treści serwisu www.obywatel.gov.pl (Piekot, Zarzeczny, Moroń, 2017). Przygotowaliśmy też monografię przedstawiającą wyniki trzyletnich badań nad przystępnością internetowych stron wszystkich polskich ministerstw, urzędów marszałkowskich i wojewódzkich (Zarzeczny, Piekot 2017). Raport ten odbił się szerokim echem w polskich mediach i administracji publicznej.

6. Omówienie osiągnięć dydaktycznych i popularyzatorskich

W latach 2003–2011 byłem opiekunem Studenckiego Koła Naukowego Językoznawców przy Uniwersytecie Wrocławskim. Wspólnie ze studentami zorganizowaliśmy kilkanaście konferencji i kilka obozów naukowych dla studentów i doktorantów. W tym czasie koło stało się jednym z najlepszych kół naukowych na uczelni (potwierdzają to liczne nagrody JM Rektora UWr).

W 2011 r. współtworzyłem program pierwszej w Polsce specjalności o nazwie „Komunikologia”. Specjalność ta, pod moją opieką, funkcjonuje w Instytucie Filologii Polskiej UWr od roku 2012 i cieszy się wielką popularnością wśród studentów. Od władz wydziału otrzymałem też zgodę na prowadzenie seminarium magisterskiego, które ukończyło kilkadziesiąt studentów.

W tym samym czasie opracowałem też (ze współpracownikami) koncepcję cyklu konferencji pt. „Oblicza Komunikacji”, który z czasem zamienił się w czasopismo naukowe pod tą samą nazwą. Do dziś odbyło się kilka konferencji z tego cyklu, opublikowaliśmy też kilkanaście tematycznych tomów czasopisma (jestem jego redaktorem naczelnym).

W latach 2012–2015 zostałem koordynatorem zespołu tworzącego e-podręczniki do języka polskiego. Odpowiadałem za koncepcję e-podręczników do gimnazjum i liceum, a także za program kształcenia językowego (kurs gramatyki i teorii komunikacji). Opracowałem też program

kształcenia lingwistycznego nauczycieli na kompetencyjnych studiach podyplomowych (przez kilka lat prowadziłem tam zajęcia).

W 2012 roku zostałem współtwórcą i kierownikiem Pracowni Prostej Polszczyzny UW. Do dziś zespół pod moim kierunkiem prowadzi akcję społeczną „Prosto po polsku”, której celem jest upowszechnianie idei upraszczania komunikacji urzędowej w Polsce. W 2017 roku opracowaliśmy polski model standardu „plain language” i przygotowaliśmy pierwszy w Polsce proces certyfikacji dokumentów. W latach 2017–2019 przyznaliśmy różnym instytucjom pięć certyfikatów prostego języka. Jako kierownik pracowni byłem koordynatorem kilku zamawianych projektów badawczych i szkoleniowych (między innymi z Centralnym Ośrodkiem Informatyki, ZUS, Krajową Szkołą Administracji Publicznej, Ministerstwem Inwestycji i Rozwoju, PZU). Wygłosiłem kilkadziesiąt wykładów o prostym języku urzędowym (m.in. na Kongresie Języka Urzędowego oraz na Forum Kultury Słowa), przeprowadziłem kilkaset warsztatów w urzędach i sądach, szkoliłem urzędników, w tym wewnętrznych konsultantów językowych, liderów i trenerów prostego języka (ponad 3000 osób). Propagowany przez nas nowy styl urzędowy zyskał też zainteresowanie mediów. Występowałem w programach telewizyjnych (informacyjnych i śniadaniowych), audycjach radiowych, udzieliłem też wielu wywiadów prasowych. Działalność aplikacyjną opierającą się na prowadzonych badaniach uważam za jedno ze swoich najważniejszych osiągnięć ze względu na społeczne zapotrzebowanie i odzew, z jakim się ona spotyka. Szczegółowe dane w tym zakresie znajdują się w wykazie dorobku.

Bibliografia

- Bartmiński J., 2006, Językowe podstawy obrazu świata, Lublin.
- Bartmiński J., 1998, Podstawy lingwistycznych badań nad stereotypem—na przykładzie stereotypu matki. *Język a kultura*, 12, 63-83.
- Bartmiński J., 1999, Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata. *Językowy obraz świata*, 103-120.
- Chruszczewski P., 2011, Językoznawstwo antropologiczne. Zadania i metody. Oddział Polskiej Akademii Nauk we Wrocławiu.
- Czachur W., 2011, Dyskursywny obraz świata. Kilka refleksji. [w:] *Tekst i dyskurs*, s. 79-97.
- Duszak A., & Fairclough, N. [red.], 2008, Krytyczna analiza dyskursu: interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej.
- Hall S., 1973, *Encoding and Decoding in the Television Discourse*. Birmingham: Centre for Contemporary Cultural Studies
- Majewska M., 2005, Akty deprecjonujące siebie i innych: studium pragmalingwistyczne. Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas.
- Mitchell W. J. T., 1994, *Picture theory*. Chicago, The University of Chicago Press.
- Peisert M., 2004, *Formy i funkcje agresji werbalnej: próba typologii*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Pisarek W., 1983, *Analiza zawartości prasy. Ośrodek Badań Prasoznawczych*.
- Pisarek W., 1969, Jak mierzyć zrozumiałość tekstu?, „*Zeszyty Prasoznawcze*” 4, s. 35–48
- van Dijk T., 2003, *Dyskurs polityczny i ideologia*, „*Etnolingwistyka*” t. 15, red. J.
- Wasilewski, J., 2006, *Retoryka dominacji*. Wydawnictwo Trio.
- Witosz, B., 2012, *Badania nad dyskursem we współczesnym językoznawstwie polonistycznym. Oblicza komunikacji*, 5, 61-76.
- Żmigrodzki, P., 2003. *Metalingwistyka jako krytyka idei i tekstów językoznawczych*. *Polonica*, XXII-XXIII; 5-17.

Wrocław, 20 marca 2018 r.

Tomasz Piekot